

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Донецькому державному
університеті внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ Чаплинського Костянтина Олександровича на дисертацію Нирки Єлизавети Олександрівни за темою: «Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Донецького державного університету внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність дослідження. Дисертаційне дослідження Є. О. Нирки «Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання» виконано з надзвичайно актуальної проблематики, яке має важливе значення як для теорії кримінального процесу, криміналістики, так і правозастосовної практики.

Завдання органів досудового розслідування у боротьбі зі злочинністю сьогодні стають усе більш складними, оскільки інтереси суспільства вимагають підвищення ефективності результатів їх діяльності з викриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням. Запорукою підвищення ефективності процесу розслідування є активне запровадження в практичну діяльність правоохоронних органів досягнень криміналістичної науки.

Належна організація та проведення слідчих (розшукових) дій – основного засобу збирання доказової інформації – можливе лише за умови правильного розуміння слідчим сутності відповідної слідчої (розшукової) дії, її мети, значення для процесу доказування загалом та роллю самого суб'єкта розслідування в механізмі слідчої (розшукової) дії зокрема. Особливе місце в системі існуючих слідчих (розшукових) дій посідає пред'явлення для

впізнання, що пояснюється як складним механізмом формування психофізіологічних відображень у пам'яті людини, так і складністю методу криміналістичної ідентифікації, за допомогою якого інформація, залишена в пам'яті людини, набуває доказового значення.

Пред'явлення для впізнання розповсюджено в діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень. Здатність людини ототожнювати матеріальні об'єкти шляхом зіставлення їх ознак з тими, що збереглися в її пам'яті, перевірена не лише психологічними експериментами, а й підтверджена слідчою практикою. Незважаючи на розповсюдженість пред'явлення для впізнання в процесі доказування, практика підтверджує існування організаційно-тактичних проблем як щодо проведення цієї слідчої (розшукової) дії, так і щодо оцінки її результатів. Зазначені проблеми пояснюються передусім особливостями виникнення, існування та відтворення уявного образу, який зберігається в пам'яті особи, що впливає на процес та результати криміналістичної ідентифікації як методу доказування. Таким чином, актуальність обраної теми дослідження полягає в комплексному системному аналізі наявних наукових положень щодо механізму пред'явлення для впізнання та розроблення механізму ефективного введення його результатів у процес доказування.

З огляду на вищевказане, дисертаційне дослідження, яке рецензується, є важливим для теорії кримінального процесу, криміналістики та практичної діяльності правоохоронних органів, що й підтверджує актуальність обраної теми роботи.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена, з одного боку, потребою удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства України, з іншого – необхідністю обґрунтування практичних рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення процесуальної регламентації пред'явлення для впізнання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Про актуальність теми дисертаційного дослідження Є. О. Нирки,

свідчить також її зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної наукової програми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048), Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, «Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу» (п. 5. Розділ V), затвердженого 30 травня 2019 року в Національній академії правових наук України.

Новизна представлених теоретичних результатів, проведених здобувачкою досліджень. Основні положення та практичні рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, характеризуються науковою новизною. Наукова новизна обумовлюється тим, що у дисертації сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних положень і практичних рекомендацій, які мають значення для удосконалення теоретичних положень та практики проведення пред'явлення для впізнання.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають внесок авторки в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки і пропозиції, які запропоновано вперше:

– сформульована обґрунтована пропозиція щодо удосконалення редакції ст. 228 КПК України з вказівкою на мету пред'явлення для впізнання – встановлення тотожності виявленого об'єкта, який має значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення;

– визначені чинники, лише за наявності яких стає можливим прийняття рішення щодо проведення пред'явлення для впізнання.

Дисертанткою вдосконалено низку наукових положень, зокрема:

– положення щодо тлумачення процесуальних вимог (приписів) до пред'явлення для впізнання, які є основою для визначення правил його підготовки і проведення;

- положення, що стосуються переліку та характеристики підготовчих заходів до проведення пред'явлення для впізнання;

- положення і рекомендації, що стосуються дотримання певного порядку дій під час пред'явлення для впізнання, який забезпечує виконання процесуальних приписів і вирішення тактичних завдань.

Окрім того, в дисертації дістали подальшого розвитку положення щодо:

- визначення психологічних основ формування образів у пам'яті людини та її показань, як передумови пред'явлення для впізнання;

- здійснення психологічного впливу на особу, яка буде впізнавати, як основи тактики підготовки і проведення пред'явлення для впізнання;

- особливостей підготовки і проведення окремих видів пред'явлення для впізнання.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій та їх відповідність темі дисертації.

Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно і окреслюють проблемні питання процесуальних і тактичних аспектів пред'явлення для впізнання.

Дисертанткою достатньо повно сформульовано мету дослідження, якою є удосконалення на основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства і слідчо-судової практики у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод положень щодо проведення пред'явлення для впізнання.

Структура та зміст роботи. Структура дисертації визначена її метою, задачами, відповідає логіці наукового пошуку та вимогам Міністерства освіти і науки України і складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, 3-х розділів, які включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Структура дисертації забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження.

У вступі дисертанткою обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено ступінь наукової розробки проблеми, зв'язок роботи з науковими

програмами та темами, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну, теоретичну та емпіричну основу, вказано на зв'язок роботи з державними програмами, сформульовано основні теоретичні положення, що характеризують наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації (стор. 18–24).

Перший розділ дисертації «Сутність пред'явлення для впізнання та його мета» складається з двох підрозділів (стор. 25–65).

У підрозділі 1.1 *«Історія формування пред'явлення для впізнання як способу отримання доказів у кримінальному провадженні»* авторкою розглянуто процес утворення і трансформації інституту пред'явлення для впізнання в кримінальному процесі, його місце серед слідчих (розшукових) дій. Підкреслюється, що в історичному аспекті пред'явлення для впізнання було нерозривно пов'язано з допитом. Зокрема, відзначається, що спочатку пред'явлення для впізнання розглядалося як складова частина допиту, але з часом було усвідомлено, що дана процедура виходить за його межі і повинна розглядатися як окрема слідча дія. Підставою для цього було встановлення того, що сутність впізнання полягає в ідентифікації певного об'єкта за уявним образом, який утворився в пам'яті людини у зв'язку з розслідуваною подією. Таким чином пред'явлення для впізнання сформувалося як різновид слідчої (розшукової) дії, спрямованої на безпосереднє використання в доказуванні образів в пам'яті людини, яка сприймала подію кримінального правопорушення та окремі об'єкти.

У підрозділі 1.2 *«Загальні процесуальні вимоги та мета пред'явлення для впізнання»* авторкою відзначається, що законодавець України вніс істотні зміни в правове регулювання пред'явлення для впізнання (ст. ст. 228–231 КПК України 2012 р.) у порівнянні з КПК України 1960 року, які можуть мати неоднозначну оцінку. Авторкою досить вдало визначено та доведено ключові процесуальні вимоги до пред'явлення для впізнання (правила проведення) та мету цієї слідчої (розшукової) дії. Підкреслюється, що пред'явлення для впізнання окремих об'єктів здійснюється за загальними правилами, але має

особливості у правовому регулюванні, що обумовлюється природою цих об'єктів. Це є підставою для виділення окремих видів пред'явлення для впізнання, особливості яких заслуговують окремого розгляду.

Другий розділ дисертації «Психологічні основи пред'явлення для впізнання» складається з двох підрозділів (стор. 66–111).

У підрозділі 2.1 *«Психологічні основи формування уявних образів у пам'яті людини та її показань»* дисертанткою аргументовано, що для розуміння сутності пред'явлення для впізнання і прийняття рішення про його проведення важливими є відомості про механізм формування інформації про кримінальне правопорушення в пам'яті людини. На основі аналізу психологічної літератури і слідчої практики авторкою доведено, що формування показань особи, яка впізнає, складається з таких психічних процесів: сприйняття об'єкта за допомогою органів чуття; запам'ятовування ознак об'єкта і формування його уявного образу; відтворення уявного образу в словесній формі під час допиту; узнавання об'єкта під час пред'явлення для впізнання.

У підрозділі 2.2 *«Психологічний вплив на особу, якій пред'являється об'єкт для впізнання»* авторкою аргументовано, що особі, яка допитується на предмет встановлення її можливості впізнати певний об'єкт (людину, річ, труп) може бути надана допомога шляхом сприяння відновленню в пам'яті допитуваного особи забутого їм матеріалу. Вірно акцентовано на тому, що слідчий повинен враховувати, що особа, яка допитується (і можливо буде використана у пред'явленні для впізнання певного об'єкта) часто не може згадати тих подій, які не зацікавили її, але добре запам'ятовує те, що здалося їй важливим, цікавим, незвичайним. Це може бути використано для актуалізації асоціативних зв'язків з об'єктом, який має значення у кримінальному провадженні. При цьому потрібно враховувати, зокрема професійні інтереси особи та вікові особливості психіки.

Доведено, що мобілізації пам'яті допитуваної особи сприяють: надання можливості вільної розповіді; повторення розповіді з різних стадій

оповідання; надання інформації, що знаходиться в непрямому зв'язку з забутим фактом; допит на місці події; ознайомлення допитуваного з показаннями інших осіб; застосування на допиті планів, схем, малюнків, фотознімків.

Третій розділ дисертації «Підготовка і тактика пред'явлення для впізнання» містить чотири підрозділи (стор. 112–206).

У підрозділі 3.1 «Чинники, що впливають на прийняття рішення щодо пред'явлення для впізнання» авторкою вірно зазначено, що пред'явлення для впізнання не є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією в кожному кримінальному провадженні – її проведення можливе лише при наявності певних умов, які визначаються відповідними чинниками, які підлягають ретельному аналізу з боку слідчого (прокурора) для формування у нього внутрішнього переконання у тому, що існують належні умови суб'єктивного та об'єктивного характеру для ідентифікації об'єкта за уявним образом конкретної особи.

У підрозділі 3.2 «Підготовка до пред'явлення для впізнання» дисертанткою аргументовані підготовчі заходи, які обумовлені процесуальними приписами (вимогами) і тактичними завданнями даної слідчої (розшукової) дії. Зазначено, що підготовчі заходи реалізуються після оцінки всіх наявних чинників, на основі яких сформувалося внутрішнє переконання з боку слідчого (прокурора) щодо можливості ідентифікації певного об'єкта і прийняття рішення щодо проведення пред'явлення для впізнання.

У підрозділі 3.3 «Порядок і тактика пред'явлення для впізнання» відзначено, що при проведенні пред'явлення для впізнання важливим є дотримання певного порядку дій, який забезпечує виконання процесуальних приписів (вимог) і вирішення тактичних завдань даної слідчої (розшукової) дії. Найбільш повно такий порядок висвітлюється стосовно пред'явлення для впізнання особи.

У підрозділі 3.4 «Особливості окремих видів пред'явлення для впізнання» авторкою наголошено, що на тлі загальних правил пред'явлення для впізнання потрібно виділити й окремі види цієї слідчої (розшукової) дії, які мають певні особливості у підготовці й проведенні. Досить аргументовано наведено такі особливості.

Загальні висновки дисертації відповідають отриманим результатам, завданням та меті дисертаційного дослідження (стор. 207–213).

Наведене є підставою для позитивної оцінки представленої роботи саме як актуального і завершеного наукового дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація на тему «Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання» є самостійною, завершеною роботою, написана науковим стилем. Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і є вагомим внеском дисертантки у розвиток науки кримінального процесу та криміналістики, а також цінним поради́нком для правників у сфері кримінального процесу та криміналістики. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, чітко, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Єлизавети Олександрівни Нирки є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується методологічною базою, матеріалами судової практики, результатами анкетування співробітників правоохоронних органів, опрацюванням наукових джерел, нормативно-правових актів, у тому числі й міжнародних нормативно-правових актів.

Достатньо вагомою є емпірична база дослідження, яку складають

результати вивчення матеріалів 107 кримінальних проваджень (вироки судів), в яких містилися відомості щодо проведення пред'явлення для впізнання різних об'єктів (осіб, речей, трупів), результати опитування 217 співробітників слідчих підрозділів, статистичні дані Національної поліції та Генеральної прокуратури України, чим забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Використані дисертанткою методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною. Прикладний характер дослідження дозволив авторці сформулювати пропозиції щодо удосконалення положень нормативно-правових актів та процесуальних і тактичних аспектів пред'явлення для впізнання.

Практичне значення отриманих результатів. Заслуговує на увагу практичне значення роботи, зокрема результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

- *законотворчій діяльності* – під час удосконалення чинних і розробки нових нормативно-правових актів;

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого розв'язання проблемних питань та проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на розвиток кримінального процесу та криміналістики (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 14 березня 2025 р.);

- *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій щодо проведення пред'явлення для впізнання у кримінальних провадженнях;

- *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів, тестових завдань і

дидактичних матеріалів з таких дисциплін як: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації слідчих (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 14 березня 2025 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Результати дисертаційного дослідження відображено у 7 наукових публікаціях, серед яких 4 – у наукових журналах та збірниках наукових праць, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та тезах 3 доповідей на науково-практичних конференціях.

Дотримання академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Єлизавети Олександрівни Нирки є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. В роботі мають місце необхідні посилання на використані джерела, ідеї, відомості, твердження, робота відповідає вимогам авторського права, здобувачка посилається на достовірну інформацію про використані джерела і методики наукового пошуку.

Наукове дослідження Є. О. Нирки справляє загальне позитивне враження, характеризується чіткістю і логічністю викладення матеріалу, легко сприймається.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи зміст дослідження, його актуальність та своєчасність, варто зазначити, що як і будь-яке наукове дослідження дисертаційного рівня, дане дослідження містить певні положення, які викликають зауваження та дискусійні питання, зокрема:

1. Спроба авторки розглядати зміст дій слідчого під час прийняття рішення про проведення пред'явлення для впізнання, враховуючи умови тактичного ризику, достатньо вдала. Проте тактичний ризик супроводжує всі стадії зазначеної слідчої (розшукової) дії, а не тільки процес прийняття рішення. До того ж висновки щодо співвідношення тактичного ризику та тактичної помилки потребують більш глибокої аргументації, що базується на криміналістичних дослідженнях, а не тільки на власних твердженнях авторки.

2. У підрозділі 2.2 авторка зазначає, що достатніми для підвищення якості пред'явлення для впізнання є застосування таких тактичних прийомів психологічного впливу: 1) прийом проміжних асоціацій, який застосовується для послідовного пригадування подій; 2) прийом асоціативних зв'язків для пожвавлення пам'яті особи; 3) прийом переконливого впливу, який здатний змінити поведінку особи. Спірним залишається питання щодо активізації пам'яті за допомогою фотороботів та об'єктів, подібних до тих, які будуть пред'являтися для впізнання, оскільки цим можна сприяти породженню побічних асоціацій та уявлень. У той же час чітка позиція авторки з цього спірного питання у дисертації, на жаль, не зазначена.

3. На с. 176 дисертації вказано, що «усі процесуальні помилки впізнання зазвичай пов'язані з припущенням різних форм спотворення спогадів особи, яка впізнає, та розвитком упередженості до затриманої особи. Незалежно від причини зміни спогадів, результати такого впізнання будуть недостовірними, а іноді й цілеспрямовано спотвореними, а отже, не можуть мати доказового значення». Авторка не наводить жодної аргументації вищезазначеному твердженню (щодо причин процесуальних помилок). На нашу думку, такі позиції автора мають бути обґрунтовані матеріалами опитування або іншою інформацією, адже без такого підґрунтя зазначені думки мають вигляд оціночних суджень, а не наукових тверджень.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну високу оцінку рецензованого дисертаційного дослідження, а насамперед характеризують

складність та актуальність досліджуваної теми і можуть бути предметом для наукової дискусії.

Загальний висновок. Дисертація на тему «Процесуальний і тактичний аспекти пред'явлення для впізнання» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право», а також вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Нирка Єлизавета Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії превентивної діяльності
та соціологічних досліджень
навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Національної поліції України Дніпровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор**

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

Підпис Чаплинського К.О. засвідчую:

**Перший проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ**

Ігор МАГДАЛІНА